

MURAT BELGE • İstanbul Gezi Rehberi

MURAT BELGE 1943'te doğdu. I.Ü. Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 12 Mart döneminde iki yıl cezaevinde kaldıktan sonra 1974'te üniversiteye döndü. 1981'de doçentken istifa etti. *Halkın Dostları, Birikim, Yeni Dergi, Yeni Gündem, Milliyet Sanat, Papirüs* dergilerinde ve *Cumhuriyet, Demokrat, Milliyet, Radikal, Taraf* gazetelerinde yazdı. 1983'te İletişim Yayınları'nı kurdu. 1997'de profesör olan Murat Belge, Bilgi Üniversitesi'nde öğretim üyesi ve t24'te yazıyor. Kitapları: *Tarihten Güncelliğe* (Alan, 1983; İletişim, 1997), *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek* (Birikim, 1989), *Marxist Estetik* (BFS, 1989; Birikim, 1997), *The Blue Cruise* (Boyut, 1991), *Türkiye Dünyanın Neresinde* (Birikim, 1992), *12 Yıl Sonra 12 Eylül* (Birikim, 1992), *İstanbul Gezi Rehberi* (Tarih Vakfı, 1993; İletişim, 2007), *Boğaziçi'nde Yahılar ve İnsanlar* (İletişim, 1997), *Edebiyat Üstüne Yazılar* (YKY, 1994; İletişim, 1998), *Tarih Boyunca Yemek Kültürü* (İletişim, 2001), *Başka Kentler, Başka Denizler 1* (İletişim, 2002), *Yaklaşıkça Uzaklaşıyor mu?* (Birikim, 2003), *Osmanlı: Kurumlar ve Kültür* (Bilgi Üniversitesi, 2006), *Başka Kentler, Başka Denizler 2* (İletişim, 2007), *Genesis: "Büyük Ulusal Anlatı" ve Türklerin Kökeni* (İletişim, 2008), *Sanat ve Edebiyat Yazıları* (İletişim, 2009), *Başka Kentler, Başka Denizler 3* (İletişim, 2011), *Militarist Modernleşme* (İletişim, 2011), *Edebiyatta Ermeniler* (2013), *Başka Kentler, Başka Denizler 4* (2014). Yazar ayrıca William Faulkner, Charles Dickens, James Joyce ve John Berger'dan çeviriler yapmıştır.

Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993-2004 (10 baskı)

İletişim Yayınları 1221

ISBN-13: 978-975-05-0473-0

© 2007 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-8. BASKI 2007-2015, İstanbul

9. BASKI 2016, İstanbul

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FİLMİ Mat Yapım

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Serap Yeğen

DİZİN Ceren Kınık

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MURAT BELGE

İstanbul Gezi Rehberi

i l e t i ŝ i m

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
GENİŞLETİLMİŞ BASIMLARA ÖNSÖZ	13
Giriş	15
Sultanahmet ve Çevresi	29
Surlar	57
Divanyolu-Aksaray	83
Eminönü-Cağaloğlu	99
Çarşılar Bölgesi	115
Vefa ve Süleymaniye	133
Aksaray'dan Marmara Kıyısı Boyunca	151
Haliç	165
Unkapanı-Zeyrek	183
Fatih-Çarşamba-Karagümrük	195
Vatan ve Millet Caddeleri	213
Eyüp	225
Sur Dışı Marmara Kıyıları	237
Galata ve Pera	247
Beyoğlu Yakasının Öteki Semtleri	287
Boğaziçi	301
Üsküdar	341

Kadıköy	363
Adalar.....	379
Uzak İstanbul	387
<i>KAYNAKÇA</i>	399
<i>DİZİN</i>	405

ÖNSÖZ

İstanbul'la ilişkim genel olarak üç aşamada gelişti. Bunların birincisi on sekiz yaşında başlar ve birkaç yıl sürer; başlıca özelliği, duygusalılığıydı.

Amerika'dan yeni dönmüştüm. Oradayken, Massachussetts'de, Cape Anne adında bir yarımadada kalmıştım. Kentler kıyıda, yarımadanın ortası da ormanlıktı. Burada uzun yürüyüşlere çıkmayı seviyordum. Böylece, aynı yerleri, farkları çok belirgin dört mevsim boyunca görmüştüm. Sınırım bu bende, kendim de farkında olmadan, mekân duygusunu geliştirdi. Dönüşümde, doğa yerine zengin bir kentte buldum kendimi. Büyüme çağındaydım ve her şeyi anlamak istiyordum.

Gene de, fazla akli bir anlama çabası değildi benimkisi. Bir mekân görüp çok seviyordum, örneğin. Neresi olduğu çok önemli değildi. Atıf Efendi Kitaplığı ya da Büyük Valide Han. Yaşamakta olan hayata ilgim daha fazlaydı. O yeri rengi ve kokusuyla, atmosferiyle, yaşıyordum. Üzerinde düşünmüyordum. Eğri büğrü bir sokakta, çerden çöpten bir “ev”in pencere niyetine yapılmış bölümünde, Vita kutusuna ekilmiş bir sardunya görürnce, bu yaşama sevincine ben de çok seviniyordum.

Kadırğa'daki tulumbacı kahvelerinde otururdum. Şimdi okul olan yerde bir duvar dibinde, küçük, kapalı bir araba duruyordu –ekmek taşınan cinsten. Ama bunun panjurlu pencereleri, merdiveni filan da olduğu için, ev haline getirildiği ve artık öyle kullanıldığı belliydi. Çevresine tel gerilip bir bahçe yapılmış, bahçeye de nedense ayçiçeği ekilmişti. Hep görüp “neyin nesidir?” diye düşündüğüm bu “ev”den bir gün bir cüce çıktı. Böyle manzaralar çok etkiliyordu beni, eksantrikliğiyle.

Sonra, gördüğüm yerler hakkında daha çok şey öğrenmeye, gördüğüm

şeyler arasında da bağlar kurmaya başladım. Bu aşamada Atuf Efendi Kitaplığı gibi bir ad aklımda kalıyordu; ayrıca, merak ediyordum: “Kimmiş?”, “Ne zaman yaşamış?”, “Bu binanın o zaman yapıldığını nasıl anlarım?” gibi. İstanbul Erkek Lisesi’nin vaktiyle Düyun-u Umumiye olarak yapıldığını öğrenmek, Bizans kilisesinde Yunan haçı tipini tanımak, camilerde kubbenin kaç dayanağa oturduğuna dikkat etmek, ikinci dönemin ilgileri arasındaydı.

Bu arada başka dünya şehirleri de görüp tanıdığım için karşılaştırmalar yapabiliyordum. “Kent”e ilişkin bilgi ve gözlemler zihnimde birikiyordu.

Ama bu ilgilenme ve bilgilendirme, sürekli ve düzenli değildi. Bilinçaltı bir eğilimim olmuştu herhalde ve böylece belleğimde İstanbul bilgilerine özel yer açmıştım; ama bilgiler ben özellikle farkına varmadan birikiyordu.

1980’lerde İstanbul’la ilişkimin üçüncü aşaması başladı. Mustafa Kemal Ağaoğlu bir BİLSAK kültür etkinliği olarak İstanbul gezileri düzenlemeyi düşündü ve benden de Haliç’i gezdirmemi istedi. Bu geziler çok tuttu. Benim, kısa zamanda, Haliç’ten başka birçok semt ve bölge gezdirmem gerekti. Bu iş hâlâ devam ediyor. Sevdiğim birçok şeyi başkalarıyla paylaşmaktan hoşlanmışımdır. Bu çerçevede, İstanbul’u, ilgi duyup da fırsat bulamayanlara göstermenin, tanıtmanın iyi bir tarafı var.

Çok kişi, yaşadığı kenti az tanır. Bunun anlaşılır bir nedeni vardır: “Nasıl olsa buradayım, bir gün gider görürüm” tavrı. Ama söz konusu kent İstanbul olunca buna başka etkenler ekleniyor. Batılılaşma sonucu yaşadığımız kültürel ikilik nedeniyle, insanların mekânları da ayrılmıştır burada. Peyami Safa’nın bir romanına *Fatih/Harbiye* adını vermesinin altında bu yatar. Batılı eğitim görmüş kesim şehrin belirli arterlerinde dolaşır ve bunun iki sokak ötesine gitmez –gidince de “turist” muamelesi görür. Geleneksel kesimin de zaten böyle merakları ya da böyle bir “gözü” yoktur.

İstanbul’u gezdirmek durumunda kalınca, üstüme sorumluluk bindi. Gerçi bu gezilerde şehri bir tarihçi, bir sanat tarihçisi gibi uzmanca tanımadığımı, İstanbul’la ilişkimin bireysel ve yaşantısal olduğunu hep söylüyordum ve kimse benden bu tür bilgi sormuyordu. Gene de, daha çok bilmek gereğini duydum ve başka işlerimi bırakıp İstanbul’u öğrenmeye başladım.

Aşamaların en kötüsü bu olabilirdi –hâlâ da olabilir ya da oraya doğru gelişebilir. Çünkü bu noktada iş gezi yapmakla kalmadı. Türkiye’de şehir ve özellikle İstanbul bilincinin yükseldiği bir evreye rastladı benim geziler. İşte bu kitabı da yazıyor olmak dahil, çeşitli belgeseller üstüne çalışmak dahil, İstanbul’la ilişkim hem uzmanlaşmak hem de bir ölçüde profesyonelleşmek zorundaydı. Bu da, o kendiliğinden ilişki biçimini zedeleyebilir-

di. Neyse ki, İstanbul kendisi çok dayanıklı, çok zengin. Kurulan bağın duyusallığını ve duygusallığını o kendisi koruyabiliyor. Sonunda biraz bıktımsa, şehirden değil, onun hakkında kendi anlattıklarımın bıktım.

Bu kitap da sonuçta hâlâ bir uzman kitabı değil. Sanat tarihi, mimarlık tarihi konularına çok az girdim. Daha çok genel tarihe ağırlık vermeye çalıştım. İstanbul'un nasıl böyle olduğu konusu başlıca merakım. Kaybolan çok şey olduğunu biliyorum, ama her yerde çok şey kaybolur. Öte yandan, belki Lavoisier burada geçerli sayılabilir. Bir biçimde kaybolan, belki başka bir biçimde yaşamaya devam ediyordur. İstanbul'un tarihî duyarlılığını yakalamaya çalıştım. Onun için, kitabın alanını tarihî İstanbul'la sınırlı tuttum. Ama, özellikle şehrin tarihî bölümlerinde, var olan bütün yapılardan kısaca da olsa söz etmeye çalıştım. Aynı zamanda, önemli yapılar üstüne sözlerimi mümkün olduğunca kısa tuttum: Ayasofya ya da Kariye, Süleymaniye ya da Topkapı veya Dolmabahçe Sarayı gibi yapıları böyle genel bir rehberde hakkını vererek anlatmak imkânsız gibi bir şey. Doğrudan bu yapılar üstüne yazılmış kitaplar okumak gerekiyor.

Kitap, Sumner-Boyd'la Freely'nin *Strolling Through Istanbul*'u tarzında, gezerken ve gezmek için kullanılacak bir rehber biçiminde yazıldı. Onların bu öncü kitabının bana hem kolaylık, hem de büyük güçlük çıkardığını söylemeliyim. *Strolling Through* herkes gibi benim için de son derece yararlı bir bilgi kaynağı. Ama bu konuda bu kadar iyi bir kitap yazılmışken, ikinci bir kitap yazmak çok güçleşiyor. Sorun ille onu aşmak gibi iddialı bir şey değil; ama yargıları, değerlendirmeleri, hatta esprileri bana da o kadar uygun ki, aynı sözleri tekrarlamaktan kendimi alkoymak için bayağı zorlanmam gerekti ve tam başarılı olamadım buna rağmen.

Rehber olunca, semtleri belirli bir sırayla gezme mantığı kitaba egemen oldu. Gene de, tek bölümde anlatılan bazı bölgeler bir günde gezilemeyecek kadar büyük olabilir. Bir güzergâhta görülecek çeşitli mekânların kendileri hakkında görece az şey söyledim ve özellikle değişik ilginç mimari ayrıntıları kaydetmeyi gezen kişiye bıraktım. Ben daha çok oralarda geçen olaylar ve mekânlarla ilgili kişiler hakkında hikâyeler anlattım. Dolayısıyla bu hikâyeler, mekânların sırasını izliyor. Gene de, kitabın sonunda, burada yaşanmış karmaşık tarih hakkında epey ayrıntılı bir resmin oluşacağını sanıyorum.

İstanbul son otuz, özellikle yirmi yıllık dönem içinde, belirgin bir biçimde, "nostaljik" bir konu haline geldi. Bunun bir kaçınılmazlığı var. Böylesine hızlı bir büyüme, sindirilmesi güç bir değişim yaratıyor. Bu şehirde daha uzun süre yaşamış olanlar, her şeyden önce, değişenin bilincine varmak durumunda kalıyorlar. Dikkatleri, zamanla, kalandan çok kalma-

yana yoneliyor. Bu ruh halini dogrusu ben de paylaşıyorum ve sanırım ki-
taba da yansıtım.

Düşünün ki doğduğum ev, çocukluğumu geçirdiğim ev, üniversite yıllarını geçirdiğim ev, ilk evlendiğimde oturduğum ev, çocukların doğduğu ev, iki çocuğun büyüdüğü ev, bugün yok. Bu, sade benim tarihimle ilgili kısım. Tanıdıklarımın, akrabalarımın, arkadaşlarımın, içinde vakit geçirdiğimiz, bize aşinalaşmış binaları da, aynı şekilde, yok.

Çoğumuz bu durumu oturup bilinçle düşünmüyoruz bile. Ama bu mutlaka bilinçaltımıza işliyor. Bu kadar yoğun bir geçicilik insanın kalıcı herhangi bir şeye güvenini sarsıyordur diye düşünüyorum. Örneğin bir yerden hep geçersiniz, onun için dikkat etmezsiniz: Şifa'ya inerken St. Joseph'in duvarı, örneğin, o oradadır, hep orada olmuştur. Bir gün o duvarın orada olmadığını görürseniz, tuhaf bir duygu gelir. Sanki yalnız duvar oradayken kaybolmuş değil, siz de sokağa ayakkabı giymeden, çorapla çıkmışsınız gibi, tedirgin edici bir eksiklik.

Tabii sorun yalnız binalar değil. Bütün insanlar değişiyor. 1960'ta İstanbul nüfusu bir milyonun biraz üstündeydi. Bunun içinde hâlâ hatırı sayılır oranda "azınlık"larımız vardı (6-7 Eylül'den sonra, Varlık Vergisi sonrası gibi, göç hızlanmıştı aslında). Kaşla göz arasında, mahalleden ya da okuldan arkadaşlarım ortadan kayboldu. Bunu, olay henüz olurken, pek anlamadık. Sonra bir gün geldi, bir de baktık ki kimse kalmamış. Çok sayıda insan gittiği halde, çok daha fazla sayıda insan geldi ve şimdi on milyonu zorlamaktayız.

Tarih kitapları her zaman İstanbul'a göç talebinin güçlü olduğunu anlatıyorlar. Ama oran çok önemli. Yeni gelenlerin oranı azken şehir onları özümleyebiliyor, kısa zamanda "İstanbullu" yapabiliyordu. Şimdi böyle değil. Geçenlerde, burada doğmuş bir çocuğun (Habipler tarafından) 12 yaşında ilk olarak deniz gördüğünü işittim. Bu, elbette, İstanbullu olmak değil.

1930 ve 1950'de, yanılmıyorsam, İstanbul iki darbe daha yaşamıştı (tabii, yaklaşık tarihler bunlar). Birincisinde, Cumhuriyet kurulmuş ve bu yeni milli-devlette gayrimüslim unsurların ekonomik ayrıcalıklarının olmayacağı, hatta bunun tersi uygulamanın başladığı anlaşılmıştı. Büyük zenginler o tarihe kadar İstanbul'u büyük ölçüde terk ettiler. Aynı zamanda, birkaç istisnayı saymazsak, Osmanlı çağında zenginleşmeyi başarmış Türk ailelerin çoğunda sınıf düştü; servet el değiştirdi.

1950'den sonra Anadolu'da servet sahibi olmaya başlayanlar, manevi başkentten nimetlerinden yararlanmak üzere, İstanbul'a akmaya başladılar. "Hacığa" tanımlaması bu sıralarda ortaya çıktı. Kervansaray'ın kapısından

girerken şef garsonun eline “elli kâğıt” tutuşturana Adanalı'nın hikâyelerini işitir olduk. Bu da, başta “gazino kültürü”, bir şeyleri değiştirdi.

1960'larda sanayi patladı ve yoksul kesim bir mıknaus gücüne kapılarak İstanbul'a akmaya başladı. O zamandan beri bu temponun içindeyiz.

Ekonomik değişim tabii kültürel değişimi de getirmişti. Yeni nüfus, düşe kalka, yeni dil, yeni kültür, yeni koşullar içinde, yüzü hep geleceğe dönük, uğraşıp didindi. 1980'lerde, Evren darbesiyle, Türkiye'de “gelecek” denen şeyin anlamı değişince, “kaybolan zaman” birdenbire değer kazandı, “nostalji” başladı. Hepimiz Proust'laştık.

Ama, neyin nostaljisi? Şüphesiz herkesin bireysel hayatından eksilenler var. Ama bugün otuzunun, hatta kırkının üstünde olan kuşaklar bile, o “eski” İstanbul'u zaten pek bilmiyorlardı. Ancak şimdi oldukça yoğun denebilecek bir öğrenme isteği başlıyor. Çok yaygın değil hâlâ, ama belirli çevrelerden insanlar, eski kayıtsızlıklarıyla kaçırdıklarını şimdi toplama-ya, sindirmeye çalışıyor. Ne yazık ki, bunların çoğunun, hem de sudan nedenlerle, yok olup gittiği bir zamanda.

Bu da, genel bir kural olmalı. Bazı şeyler, ancak yok olurken ya da yok olunca anlaşılıyor. Bu yeni bilincin uyanmasında, 12 Eylül'ün abartılı “ulus-devlet” söyleminin uyandırdığı tepkinin de payı oldu. Genellikle olumlu bir “hemşerilik” bilinciyle birlikte, olumsuzlaşabilen ve biraz da hayali bir İstanbul “şovenizmi” gelişti.

İstanbul'la asıl ilişkimin 1961'de, 18 yaşımdayken başladığını söyleyebilirim. Gelgelelim, 1950'lerde de, ben yaşta birçok çocuğun görmeyeceği şeyler görme fırsatım olmuştu. Annemle babam ben beş-altı yaşlarımdayken ayrılmışlardı. Bir zaman sonra Ankara'ya yerleşen babam İstanbul'a geldikçe beni de alır ve yaşımın ilerisinde bir gece hayatıyla tanıştırdı. Rejans'ın yukarıda müzik çalınan zamanımı hayal meyal hatırlarım (ama tabii kendi Rejans tanışıklığım 1960'larda başladı. Nil Pasajı'nda Çardaş Macar lokantasına, Abdullah'ın Rumeli Han'daki yerine, Pandelli ve Gaskonyalılar'ın Eminönü Balıkpazarı'ndaki (buralar 1950'lerin sonunda yıkılmadan önce) yerlerine, Kervansaray ya da Club X gibi gece kulüplerine o tarihlerde gitmiştim. Ama bu çocukluk anıları öylesine yaşanmış ve hemen unutulmuşken, çok sonra, İstanbul'la ikinci dönemimin sonlarında, yeniden canlandı zihnimde. Çünkü bu sıralarda, İstanbul'un eski hayatını bilmek ve hatırlamak bir erdem olmuştu –bir nesnenin “hurda” olmaktan çıkıp “antika” haline gelişini andıran bir süreçle.

Üçüncü dönemde İstanbul'la ilgili yayınları toplamaya, okumaya başladım. Bu da ciddi bir sorun aslında, çünkü çok az yayım var. *Strolling Through İstanbul*'dan çok yararlandım. Aynı yerleri gezip aradan geçen zamanın

getirdiği değişimi de gözlemledim. Bundan sonra en vazgeçilmez kaynağım Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*. Son derece kendine özgü bir üslupla yazılmış bu eser, başka ansiklopediler gibi kullanılır bir şey olmadığı için, sonunda oturup hepsini bir kitap gibi okudum. Mümkün mertebeye kadar bir referans sistemi oluşturmaya çalıştım, hâlâ da çalışıyorum.

Gene çok yararlandđım bir kaynak, kitap değil de bir harita: 1905'te, yangına karşı sigorta için bir yabancı sigorta şirketinin yaptırdığı son derece yeterli Beyoğlu haritası. Burada binaların sahipleri de belirtildiği için Beyoğlu'nun o tarihlerdeki beşeri coğrafyasını epeyce öğrendim. Bunu, daha sonraki Pervititch haritasıyla karşılaştırmak gerekiyor.

Eremya Çelebi ve İnciciyan, İbrahim Hakkı Konyalı'nın *Üsküdar Tarihi*, Sedat Hakkı Eldem'in fotoğraflı kitapları, Duhani'nin kitapları, daha bir çok kitaptan ve dergilerde çıkmış yazılardan yararlandım. Evliya Çelebi'nin hiçbir dediğine inanmamak, ama her yazdığımı okumak gerekiyor. Mısır-Osmanlı ilişkilerinin bence en yararlı bilgilerini, Çelik Gülersoy'un *Çubuklu Kasrı* üstüne kitabından öğrendim.

Robert Mantran'ın *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul* adlı kitabı, bu şehrin tarihinin bazı yönlerini ustaca aydınlatan bir eser.

Stefan Yerasimos'un yakınlarda yayımlanan, *Ayasofya* üstüne kitabı hem yeni ufuklar açıp bilmediğim bir alanı aydınlattı hem de bazı sezgilerimi doğruladı.

Kimi zaman, İstanbul'la doğrudan ilgisi olmayan yayınlarda da yararlı bilgiler bulunabiliyor.

Bu kitapta, işte bütün bu anlattıklarımın –ve anlatmayı unuttuklarımın– karışımı var.

Ağustos, 1993

GENİŞLETİLMİŞ BASIMLARA ÖNSÖZ

Bu kitap kısa denebilecek bir zamanda yeni basımlara dayandı. Demek ki böyle bir İstanbul rehberine ihtiyaç varmış. Dördüncü basım için kitabı genişletmemi istemişlerdi. Bundan biraz tedirginlik duyduğumu itiraf edeyim. Aradan uzun yıllar geçmiş olsa, genişletmek fazla yadırgatıcı gelmeyecekti. Ama süre kısa olduğu için, bunu genişletmekle, önceki basımı satın alanlara haksızlık etme kaygısını yaşadım.

Öte yandan, bu durumu genelleştirerek düşündüm. Bir kitap aslında keyfi bir şey. Çekilmiş bir fotoğraf gibi, bir kesiti yansıtıyor. Bir fotoğrafta, bir teknenin küpeştesinde dururken görülürsünüz, diyelim. İki saniye sonra çekilen –ya da çekilmeyen– bir fotoğrafta da, denize düştüğünüz görülebilir(di). Bir kitap böyle saniyelik bir enstantane olmasa da, sonuçta o da belirli bir tasarım çerçevesinde oluşuyor. Örneğin, “şu kadar zamanda bitirmeliyim”, diye karar verince, kitabın hacmi hakkında da karar veriyorsunuz. Bu hacim, sizin o anda söyleyebilir durumda olduğunuz her şeyi kapsamıyor. Öte yandan, yazdığımız konuya ilişkin bilgi, gözlem, değerlendirme statik değil, bitimli de değil. Onlar da her an geliyor, büyüyor. Dolayısıyla, yazarın nasıl organik bir hayatı varsa, kitabın da öyle. Yazılan kitap, sözgelisi bir şiir kitabı ya da roman vb. olsa, ona sonradan el sürme kararını vermek genel olarak daha kolaydır (kaldı ki, bunlar bile çok değişebilmiştir tarihte). Ama bir İstanbul kitabı, hele bu bir rehber olursa, bu kategoriden hayli uzak.

Dolayısıyla kaygılanmayı bıraktım ve kitabı genişletmeye giriştim. Yukarıda söylediklerim gene geçerli. Bu genişlemiş biçim de bu şehir hakkında söyleyebileceğim her şeyi kapsamıyor –bu satırları kitabı satın aldıktan

sonra okuyacağımızı umuyorum, yoksa vazgeçip bir sonraki basımı bekle-
yebilirsiniz. Tabii, o “bir sonra basım” a epey vakit var ya da tamamen fark-
lı bir kararla, bunu burada noktlayıp, başka bir kitap yazmaya girişirim.

Genişletme işlemi üç yönde yürüdü. Yazılmış kısımda eksik kalanları ta-
mamlamaya –ve yanlış bilgileri düzeltmeye– çalıştım. Yanlışların bazıı te-
laştan ve dikkatsizlikten ileri gelmişti (belki de dizgide karıştı), bazıları da
düpedüz benim yanlış bilmemden. Bu ikincisinde bir “hafifletici sebep”
var. Çelik Gülersoy’un sık sık söylediği gibi, İstanbul “yaşanmış ama yazıl-
mamış bir şehir” olduğu için, pek çok şey yeterince bilinmiyor. Yazılı
olanlar da insanı yanıltabiliyor.

İkinci olarak, ilk basımlarda olmayan bölgeleri ekledim. Böylece şehrin
yayıldığı iki kıtada gezindiğimiz alanlar epeyce genişlemiş oldu.

Son olarak da, kitabın başına, şehrin tarihî gelişmesini ve bunun başlıca
evrelerini anlatan bir “giriş” ekledim. Kitabın temel mantığı şehri bölge böl-
ge gezmeye dayanıyor. Bu iyi, ama bir “toplu bakış” ve “tarihî perspektif”
eksikliği hissediliyordu. “Giriş”le bunu bir ölçüde giderdiğimi sanıyorum.

Giriş

İstanbul, uzun ve karmaşık tarihi boyunca, farklı medeniyetlerin bazen merkezi oldu, bazen de yörüngesine girdi. Böylece, o medeniyetlerin birbirine hiç benzemeyen şehircilik anlayışları İstanbul'un oluşumunda etkili oldu. Bunların izleri şimdi de kentin dokusunda görülebilir.

Bu tarihin uzunluğu ve bu uzun tarih boyunca İstanbul'un önemli bir merkez olarak varlığını sürdürmesi şehrin coğrafi konumuyla yakından ilgilidir. Boğaziçi iki denizi birbirine bağlayan bir su yoludur ve su yolunun iki kıyısında iki kıta karşı karşıya gelir. Böyle bir kavşak noktasının ticari, askerî vb. bakımlardan nasıl bir stratejik önemi olacağı açıktır. Ancak, bu açıdan bakıldığında, Çanakkale'nin de benzer özellikleri olduğu görülür. Öyleyse niçin o boğazın kıyısında İstanbul gibi önemli bir şehir kurulmadı? Bu sorunun cevabı, Mantran'ın da belirttiği gibi, Haliç'tir. Haliç her mevsimde ve her türlü rüzgârda güvenli bir limandır ve koca Doğu Akdeniz bölgesinde güvenlik açısından onunla boy ölçüşecek yalnız Selanik ve İzmir limanları vardır. Onların da, İstanbul'daki kavşak özelliği yoktur.

Böylece denebilir ki doğa ve coğrafya İstanbul'un önemli bir şehir olmasına önceden karar vermişlerdir. Gene de, ilk kuruluşundan Büyük Constantinus'un tarihî kararına kadar bu potansiyel en iyi şekilde kullanılmamıştı. Bunun nedeni de büyük ölçüde teknolojinin zayıflığıdır. Boğaz, gemiciliğin erken evrelerinden beri kullanılıyordu, ama bu trafik bildiğimiz ölçülere göre "büyük" bir şehir için henüz yeterli değildi.

Efsanevi Megaralı Byzas'tan yaklaşık 800 yıl sonra, İS 196'da Roma İmparatoru Septimius Severus, şehri zaptetti ve kendisine direndiği için ceza-

landırarak yaktı, surlarını yıktırdı. Ama bundan bir yıl sonra kendisinin yeniden sur yapması, şehrin önemini anladığının işareti sayılabilir.

Roma başkenti

İstanbul'u tarihi bir dünya merkezi haline getirme kararını bilinçli bir şekilde veren kişi Constantinus oldu. Roma İmparatorluğu'nun çeşitli sorunları karşısında imparatorun bulduğu çözüm onu yönetsel olarak ikiye ayırmaktı; bu durumda, doğuda kalacak parça için Roma'ya denk bir büyük başkent yaratmak gerekiyordu. Tarihçiler Constantinus'un ilkin Troya'yı düşündüğünü anlatırlar. Troya, klasik çağın *Ilyada* gibi en büyük epiğinin kahramanı olan, ama o zamandan beri de, yıkıntı halinde bir yerdi. Constantinus'un kısa zamanda daha gerçekçi bir karara yöneldiği, Troya'nın temsil ettiği geçmişe karşılık, İstanbul'un vaad ettiği geleceği tercih ettiği görülür.

Bu kararın İstanbul için sonucu şu bakımdan ilginçti: Şehir, planlı bir biçimde, başkent olmak üzere inşa edildi. Constantinus, aynı zamanda, Roma'nın Hıristiyan olmasına, en azından bu dini artık serbest bırakması gerektiğine karar veren imparatorudur. Ancak şehrin yapılışı klasik Greko-Romen şehircilik anlayışı ve geleneği çerçevesinde gerçekleşti. Constantinus'un Çemberlitaş üstüne konan heykelinin onu Apollo gibi resmetmesi de bu geçiş aşamasının tipik bir özelliğidir. Yunan-Latin tarzı, geniş, iki yanı sütunlu caddeleri geliştirmişti. "Izgara" ya da "satranç tahtası" denen bu modelde cadde ve sokaklar mümkün olduğu kadar düz gider ve birbirlerini dik açıyla keserdi. Bu caddeler üstünde gerekli yerlerde geniş meydanlar açılıyor, kavşaklar oluşuyordu. Simetri önemli bir ilkeydi. Bir başkent için görkem ve anıtsallık da önemliydi. Özgür yurttaşların toplumsal ihtiyaçları karşılanmalıydı. Bu simetri, caddelerin düzlüğü, fiziksel olarak "saydam" bir kent yapısı yaratıyordu ki, bu da Yunan-Latin kültüründeki "kamusallık" ögesine uygundu.

Şehir bu ilkelere uygun olarak kısa zamanda gelişti ve Constantinus'un isabetli bir seçim yaptığını kanıtladı. Daha iki yüzyıl geçmeden Unkapanı-Yenikapı arasındaki surlar dar geldi ve II. Theodosios bugün gördüğümüz yeni surları yaptırdı.

Bizans

Roma'nın ne zaman "Bizans" olduğunu söylemek kolay değildir. Bizanslılar kendilerini Romalı olarak tanımlıyordu. Bu ayrım, 19. yüzyıl tarihçilerinin çıkardığı bir ayrımdır. Arada bir fark olduğu, belirli bir zamandan sonra

Doğu Roma'nın ya da Bizans'ın Batı Roma'ya, daha doğrusu, ayırım öncesi eski Roma'ya pek benzemediği hissedilir, ama geçişin ne zaman başladığına veya bittiğine karar vermek zordur –belki başından beri ayırım vardı.

Tabii, “ayırım neydi?” sorusuna da daha kesin bir cevap bulmak gerekiyor. “Roma” denince aklımıza gelen belli başlı özellikler paganizm çağında oluşmuştu; Bizans ise koyu Hıristiyan bir imparatorluktu. Ama Doğu Roma'nın kuruluşunda zaten Hıristiyanlık vardı. Dolayısıyla din, başlıca ayırım olmamalı.

Sorun belki, Batı Roma'da özerk bir soylular sınıfı olmasıdır. Her zaman politik olarak egemen olmasalar da, belirleyici oldular. Bizans'ta ise devletten özerk bir soylu sınıf yoktu –sonraki Osmanlılar gibi.

Benim öznel yorumum, bu değişimin 5. yüzyıl sonlarına kadar kendini belli ettiğidir. Tek dayanağım da, İustinianos'un 6. yüzyılda, Roma'yı yeniden kurma girişiminde bulunması. “Yeniden kurma” girişimleri, hep, bir şeyin kaybedildiği bilincinin sonucudur!

İustinianos'un çabaları Yunan-Latin geleneğiyle Hıristiyanlığı parlak bir biçimde birleştirdi. Başta Ayasofya olmak üzere, Hıristiyanlığın en büyük anıtları İstanbul'da bir klasik dünya şehri dokusunun içinde yükseldi.

Bu ilginçtir, çünkü ortaçağın Hıristiyan kentleri Çin'den Roma'ya eski medeniyetlerin hep benimsediği ızgara planlı kent yerine, İslam'daki gibi, eğri büğrü sokaklı bir kent yapısını tercih ettiler.

Ama sonraki yüzyıllarda Bizans sürekli yıprandı ve zayıfladı. 1204 Latin işgaliyle iyice çöktü. Türkler fethettiğinde şehir yarı yıkıktı, nüfusu da elli bine kadar inmişti.

Roma ve Bizans konutunda egemen yapı malzemesi taştır. Ama taş da en pahalı malzemedir. Dolayısıyla taş ve tuğlayı sıralar halinde dizmek ve bundan ayrıca bir estetik etki üretmek tekniği bulunmuştu. Gene de, Osmanlılar kente girdiklerinde, acıklı ölçüde dökülen bir kentle karşılaştılar.

Osmanlılar

Osmanlı döneminde şehir kısa zamanda değiştii, başka bir karakter edindi. Türkler göçebelik geleneğinden geliyorlardı; kırsal alışkanlıkları ağır basıyordu. Bunun sonucunda doğa yeniden şehir içine girdi. Nüfusun en fazla yoğunlaştığı birkaç istisnai semt dışında, bütün evler bahçeliydi. Modern şehirlerde parklarla giderilen yeşillik ihtiyacı, bu İstanbul'da bahçelerle karşılanmıştı. Ayrıca, yakın zamanlara kadar, sur dışında olduğu gibi içinde de sebze, meyve bahçeleri ve bostanlar vardı. Bu yüzyılın ortalarına kadar şehre belirgin karakterini veren ahşap konut tipi de bu en erken dö-

nemlerde başladı. Ahşabın tercihinin çeşitli nedenleri vardı: Deprem korkusu, kırsal alışkanlık ya da İslam'ın "fani dünya" ideolojisi gibi. Ama temel neden ekonomikti. Ahşap ucuz, inşaat kolaydı. Ayrıca ahşap ev, şehrin iklimiyle uyumluydu. Buna karşılık, önemli sakıncası da, bilindiği gibi, yangına dayanıksızlığıydı. Gerçekten de yangın, yüzyıllar boyunca İstanbul'un başından eksik olmayan bir felaket olmuştur.

Osmanlı yapılaşmasını başlıca iki kategoride ele alabiliriz: kamusal ve özel. Bu ikisi arasındaki ayrım, Osmanlı'da Roma-Bizans'ta olduğundan daha büyüktü. Osmanlılar ele geçirdikleri şehri yıkmadılar, yapısını da bilinçli veya amaçlı bir şekilde bozmadılar. Kiliseleri camiye çevirdiler, Bizans'ın yükseltilere anıtsal yapı dikme politikasını sürdürüp tamamladılar.

"Kamusal" dediğim kategorinin belirgin örneği "külliye"dir. Bu tip binaları padişah, vezir ve aileleri, yani saray, vezirler ve başka varlıklar inşa ettirir. Külliyenin amacı ve varlık nedeni kamu yararındır. Bir hayır işidir. Yaptıranın servetine göre işlevleri çoğalır ve çeşitlenir.

Külliye, şehrin geri kalan kısmına açılmaktan çok kapanan bir yapı tipidir. Genellikle merkezinde cami yer alır. Medreseler, hastaneler, külliyenin binaları her neyse, merkezdeki camiye göre vaziyet alır, yüzlerini ona dönerler (tabii bu, sırtlarını şehre dönmeleri demektir). Cami elbette dini, Allah'ı temsil eder. Ama aynı zamanda, dünyevi ve fiziksel düzeyde, onu yaptıranı da. Bu bakımdan külliye, sanki ortasında durup da ona bakacak bu "bani"nin teftişine kendini sunar gibi durur.

Külliyenin oluşturduğu bu görece simetrik ve geometrik bütünlüğün dışında şehrin kaosu vardır. Orada düz çizgiler bozulur; eğrilir ya da zikzak yapar. Evler birbirine yaslanır. Cumbalar birbirine uzanır, sokaklar çıkmaz olur vb.

Aslında mahallenin temelinde de, külliyedeki ilkeler vardır; ama ilkenin gerçekleşme oranı mahallede iyice azalır. Çünkü mahalle halkında, külliye yaptırandaki para, dolayısıyla imkân, yoktur. Bunu açıklamak için, fetihten itibaren şehirde nasıl bir nüfus oluştuğu konusuna kısaca göz atmak gerekiyor.

II. Mehmet Roma'nın başkentini ele geçirip kendini Kayser ilan edince, tasarladığı büyük şehrin nüfusunu oluşturmaya girişti. İmparatorluğun çok-uluslu dokusunu şehirde yeniden üretti. Bunun için çeşitli bölgelerden Türk, Rum, Ermeni topluluklarını şehir içinde iskân etti. Onu izleyen padişahlar da aynı politikayı sürdürdü: Bayezit'in Yahudileri davet etmesi, Yavuz'un Mısır'dan, Süleyman'ın Sırbistan'dan hünerli ustalar getirmesi gibi.

Böylece yeni kurulan mahalleler, gelen toplulukların köyleri gibi kuruldu. Bu, modern çağda öncelikle sınıf temeline göre mekânı paylaşarak ku-

rikan Batı Avrupa şehirlerinden de, sınıfların önemli olduğu klasik (Greko-Romen) gelenekten de epey farklı bir modeldir. Her mahallenin zengini ve yoksulu ve çok sayıda orta hallisi vardı. Ortaklığın temeli etnik bağı (ya da “Çarşamba” veya “Aksaray” gibi semtlerde, eski hemşerilik bağları). Dolayısıyla aslında mahalle de yüzünü bir merkeze, sırtını da şehrin geri kalan kısmına dönüyordu. Ama bunu külliye gibi düzenli ve geometrik bir tarzda yapamıyordu, çünkü gücü yetmiyordu. Bu anlamda devlet hendese-yi, sivil toplum kargaşayı temsil eder.

Mahalle merkezi ufarak bir meydandır. Burada kural olarak, birimin maddi temelini oluşturan bakkal ve manav (kasap da olabilir) ve toplumsallık mekânı olan kahvehane bulunurdu.

Böylece Osmanlı İstanbul’u bir bakıma bir köyler topluluğu olarak geliştirdi. Bu “matlaşma” diyeceğim bir özellik getirdi. Klasik Roma şehri, caddeleleri ve meydanlarıyla, sanki şehrin bir uçtan öbür uca “saydam” bir biçimde görünmesi idealine göre kurulmuştu. Akdenizli Yunan ve Roma medeniyetlerinde hayatın büyük kısmı açık havada geçiyordu. Bu Osmanlı zamanında da çok fazla değişmedi, ama açıklık daha çok çevresi kapalı avlulara vb. taşındı. “Kadın mahremiyeti” kavramının da bunda payı olmalı. Klasik çağdaki düz çizgiler, külliyeler dışında, labirentleşti (aslında, sarayın “özel”ini temsil eden Harem’de de labirent niteliği vardır). İslam-Osmanlı uygarlığının “uzlet” kavramı, “mahremiyet”i tamamlar. Devlet ve “özel” arasında, “kamusal”a pek fazla yer kalmamıştır. Birey, “dışarı”da işi bitince, evinin mahremiyetine sığınır ve orada “uzlet”i yaşar.

Osmanlı’nın parlak dönemlerinde İstanbul dünyanın bir numaralı şehir statüsünü korudu. O çağların teknolojik imkânları içinde sağlanabilecek hizmetler sağlanmıştı. Süleymaniye Külliyesi’nde Sinan’ın yaptığı tuvaletleri düşünün; bir de, 16. yüzyılda, Paris veya Londra’da sokak ortasından akan lağımı.

Tanzimat Dönemi

19. yüzyılda Batı’da başlayan sanayi devriminin sonuçları dünyanın çehresini hızla değiştirdi. Gücünü büyük ölçüde kaybeden Osmanlı, bu gelişme karşısında büsbütün çaresiz kaldı. Sanayi devrimi şehircilik anlayışını ve pratiğini de değiştiriyordu. Bugün de, gezdiğimiz birçok şehrin belirleyici karakterini 19. yüzyılda edindiğini gözlemleriz. Bu yüzyıl, modern dünyayı, bildiğimiz dünyayı başlatır. Ondan öncesini anlamak için fazladan bir zihni çabaya ihtiyacımız vardır. Ondan sonrası ise çok daha aşınadır. Batı’nın kapı komşusu olan Osmanlı’nın ve İstanbul’un dünyayı saran sanayi

devrimi etkilerine kayıtsız kalması mümkün değildi. Nitekim, Osmanlı da zorunluğ u kavramış ve önceki arayışlarından çok daha kapsamlı bir yenileşme programını başlatmıştı.

Bu yeni anlayış, İstanbul'un yoğun yerleşim alanlarından önce o kadar fazla meskûn olmayan, Haliç'in kuzeyindeki bölgelerde kendini gösterdi. Beyoğlu'nun tarihi, bunun böyle olmasının koşullarını hazırlamıştır. Galata semti, bir Ceneviz kolonisi olduktan sonra bu Doğu Akdeniz kentinde hep Batı dünyasını temsil etmişti. Osmanlılar da diplomatik ilişki kurdukları ülkelere, elçilikleri için o yakada yer vermiş, böylece bu bölge İstanbul'dan farklı ve Batı'ya yakın bir çizgide gelişmişti. Batı'dan gelen yeni şehircilik anlayışının, bu tür bir fiziğe ve nüfusa sahip olan bu bölgede yerleşmesi doğaldı.

Böylece şehir, bu yüzyılda, yeni bir medeniyet yörüngesine girdi ve o medeniyetin şehircilik ilkelerine göre biçimlenmeye başladı. Ne var ki, bu sıralarda Osmanlı ekonomisi ağır sıkıntıdaydı. Onun için değişim yavaş ve kısmi oldu. 18. yüzyıldan bu yana, artık yoksul bir şehir olmuştu İstanbul. Sermaye yayılmadığı için, erken Avrupa kapitalizminin yarattığı görkemliliğe erişememişti. Bugün de bu yoksulluğu açıkça görebiliyoruz.

Tanzimat'ın İstanbul'a biçim verme girişimini, daha önceki büyük değişmeler arasında en çok Constantinus'un çabasına benzetebiliriz. Yapılanla yapılmak istenen arasında uyum sağlanması bakımından ikisi de, yeni bir kent yaratmak üzere girişilmiş planlı çabalardır. İkisinde de, şehrin bütününe gören bir gözün varlığı bellidir.

Daha önce de Osmanlılar şehri Batılılaştırmaya çalışmış, Moltke, Arnodin, Bouvard gibi şehircilere proje ısmarlamış, ama ayakları yere basmayan bu projelerden sonuç çıkmamıştı. Şimdi daha gerçekçi ve pratik bir programla işe başlanacaktı.

Geleneksel Topkapı Sarayı'na son köşkü yaptıran Abdülmecit aynı zamanda Dolmabahçe Sarayı'nı inşa ettirerek oraya taşınma kararını veren padişah'tır. Topkapı'dan Dolmabahçe'ye fiziksel mesafe birkaç kilometreyi geçmez, ama padişah bu yer değiştirmeye birlikte, aslında bir medeniyetten öbürüne geçiyordu (tabii bütün bu süreci başlatanın babası II. Mahmut olduğunu unutmamalıyız). İstanbul'da "Batı", kuzeydeydi.

Saray kuzeye taşınca, doğal olarak, ordu da onu izledi. Modernleştirilen ordu bu yakada yapılmış yeni kışlalara yerleştirildi. Teşvikiye'de yapılan cami ve karakol, adının da gösterdiği gibi, bu yakada yerleşimi teşvik ediyordu.

Ulaşım sorunları, modernleşmeye itici güç oldu. Örneğin köprülerin yapılması belirleyici bir değişimdi. Çok eskiden beri düşünülen köprüler

gerçekleşti. Saray Batı'ya giderken eski şehri büsbütün gözden çıkarmamış, köprülerle yedeğine bağlamıştı. Demiryolu Sirkeci'ye geldi; buharlı vapurlar Anadolu yakasından ve Adalar'dan insanları köprüye taşımaya başladı. Önce atlı, sonra elektrikli tramvay ulaşımı hızlandırdı, ayrı yaşamaya alışmış semtleri birbirine bağladı. Londra'dan ve New York'tan sonra dünyada yapılmış üçüncü "metro" olan Tünel, iş merkezi Galata ile konut alanı Beyoğlu arasında gidiş-gelişi kolaylaştırdı.

"Hasta adam" diye anılan Osmanlı devletinin gücü bu kadarına yetti gene de. Özellikle yangınlardan sonra, eski şehrin dar sokaklarını genişletmeye, düzenli hale getirmeye çalıştılar. Gece aydınlatması başladı. Kamusal eğlence kavramı doğdu. Bütün eksiklere rağmen, bunlar önemli değişikliklerdi.

Cumhuriyet

Türkiye Cumhuriyeti, bir bakıma, İstanbul'a karşı kuruldu. Bu da, doğal olarak, kentin yaklaşık otuz yılını derinden etkiledi.

Cumhuriyet'le İstanbul arasındaki çatışma, yalnızca padişahın ve son hükümetlerinin burada bulunmalarından ileri gelmez. Buna ek olarak, bir kısım İstanbul aydınının belirli İstanbul gazetelerinde milli mücadeleye tavır almış olmaları da hikâyenin bütününe açıklamaya yetmez. Temel sorun, Cumhuriyet'in bir milli devletin rejimi olarak ortaya çıkması, İstanbul'un ise pek çok özelliğiyle kozmopolit imparatorluğun ürünü olmasıdır. Ankara, coğrafi konumunun kazandırdığı askerî avantajlarla (Balkan Harbi'nde ve Çanakkale Harbi sırasında İstanbul'un başkent olmasının tehlikeleri görülmüştü zaten) Kurtuluş Savaşı'nın yönlendirildiği merkez olmuştu, ama bu savaş kazanıldıktan sonra da, kozmopolit İstanbul'a karşı "Anadolu'nun kalbi" olma özelliğiyle başkent işlevini devam ettirdi.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra İstanbul uzun süre tamamlanamayan bir nüfus değişimi sürecine girdi; nüfusla birlikte, doğal olarak başka şeyler de değişti. Kurulan milli devlette çok fazla istenmediklerini hisseden gayrimüslim kesimler şehri dalga dalga terk etti. Varlık Vergisi, 6-7 Eylül, Kıbrıs gerginliği gibi olaylar da süreci hızlandırdı. Bu arada mülkiyette geniş çaplı bir el değiştirme de oldu.

Yeni merkezîyetçi devlette her alanda olduğu gibi İstanbul'la ilgili kararlar da Ankara'da verilmeye başlamıştı. Hatta bir aralık İstanbul Belediye Başkanlığı İstanbul Valisi'nin ikinci işlevi haline getirildi. Tahmin edileceği gibi, İstanbul'a ayrılan kaynaklar, İstanbul'dan elde edilen kaynaklara göre hatırı sayılır derecede azaldı. Bunların uzun vadeli ve önemli sonucu, İstanbul hal-

kinin şehir sorunlarıyla ilgilenmez hale gelmeleri oldu. Yeni bir şehir planlama ve kurma enerjisi Ankara'da yoğunlaşırken İstanbul ihmal edildi. Şüphesiz ki İstanbul imparatorluk başkenti olarak çok uzun bir süre olağanüstü ayrıcalıkların tadını çıkarmıştı ve şimdi büyük ölçüde harap bir toplumun canlandırılması sürecinde onun biraz unutulması yadigarlanmamalıydı.

Cumhuriyet'in kuruluşundan 1940'lara kadar İstanbul'da imar ve şehirçilik adına ciddi bir işe girilmedi. Askerin kullandığı bazı binaların, kışlaların üniversiteye verilmesi, hanedana ait saray ve köşklerin kamu yararına çalışan kurumlara verilmesi gibi simgesel anlamı olan bazı şeyler yapıldı. Milli devlet hem Batılılaşmaya, hem Türkleşmeye çalışıyordu. Bunun için yığınla sokak adı değiştirildi, Rumların yoğun oturduğu Tatavla'nın Kurtuluş'a çevrilmesi gibi "anamlı" değişiklikler yapıldı.

İstanbul ve Türkiye 1930'lar boyunca yeniliğin ve sürekli yenileşmenin çocuksu coşkusunu yaşadı. Bu aynı zamanda tarihle bağların kopması anlamına geliyordu. Tarihe, bir an önce kurtulunması ve uzaklaşılması gereken karanlık bir mağara gibi bakma tavrı yaygınlaştı. Geriye dönüp bakarsak, Lut Peygamber'in karısı gibi tuzdan direk olacaktık. Bu tavır, bu tarz bir "modernizm", daha sonraki yıllarda da, her şeyden önce bir tarih şehri olan İstanbul'da geniş çaplı tahribata yol açtı, çünkü kaçınılmazlaşan imar gereği gündeme gelince, ilk kazma tarihe vuruldu.

1940'larda, Vali Lütfi Kırdar zamanında bazı imar faaliyetleri başladı, ama büyük çaplı değişim 1950'de iktidarın seçimle değişmesinden sonra geldi. Adnan Menderes İstanbul'u ele almaya karar vermişti.

Yukarıda değindiğim, hemşerilik bilincinin yetersizliği, bu gibi durumlarda ciddi bir tehlike niteliği kazanır. Çünkü şehrin bütününe ilgi azalınca, bilgi de kalmaz, şehir üstüne düşünce üretimi de olmaz. Bilgi az sayıda yetkilinin elinde toplanır, onların çevresinde de, şehre ve yapılacak faaliyetlere yalnız kendi çıkarları açısından bakan gruplar toplanır. Bu yalnız Menderes zamanına özgü bir şey değil, Türkiye tarihinin en genel ve kalıcı özelliğidir. Merkezîyetçi anlayış kitleleri sorunların ve kararların uzağında tutar. Sonuçta, merkezdeki o yetkili, kafasındaki projeleri kimseye danışmadan yürürlüğe koyan "iş bitirici" tip olarak bildiğini okur. Menderes bir başbakan olarak, daha sonra göreceğimiz birçok belediye başkanının prototipiydi.

En büyük sorunlardan biri ulaşım idi o yıllarda. İnsanların yüzlerce yıl yaya dolaştığı İstanbul, Menderes hükümetlerinin Türkiye çapında uygulamaya koyduğu ve öncelik verdiği, dolayısıyla hızla gelişen motorlu trafiğe uygun bir altyapıya sahip değildi. Menderes tarihi yarımada Vatan ve Millet Caddeleri ile Sahil Yolu'nu açtı. Dolmabahçe-Karaköy arasını, Bağdat Caddesi'ni genişletti.